

RUSYA FEDERASYONU-SURİYE İLİŞKİLERİNİN TEMELLERİ

Mehmet Sait DİLEK^{1*}

^{1}Atatürk Üniversitesi, S.Yazar, İİBF, Erzurum*

E-Posta: mehmetsaitdilek@gmail.com

Geliş Tarihi /Received: 20.05.2017

Kabul Tarihi/Accepted:06.06.2017

Öz: Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni kısa süre içerisinde Amerika Birleşik Devletleri merkezli tek kutupluluktan çok kutupluluğa akabinde ise çok merkezli dünyaya doğru dönüşmeye başlamıştır. Lakin bu dönüşümün tam anlamıyla gerçekleşmediği günlerde NATO ve AB ikilisi genişleme stratejisiyle hareket ederek Rusya Federasyonu'nun kırmızı çizgi kabul ettiği sınırlara yaklaşmışlardır. Rusya ise yakın çevresindeki nüfuzunu kaybetmemek düşüncesiyle Gürcistan, Suriye ve Ukrayna olayları üzerinden bu duruma tepkisini göstermiştir. 2011 yılı itibariyle Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar hem yüzbinlerce sivilin hayatını kaybettiği bir insanlık dramını başlatmış ve hem de birçok devletin bölgeye müdahalesine zemin hazırlamıştır. Rusya bu noktada Suriye'deki Baas rejimi başta olmak üzere çeşitli odaklarla irtibata geçerek genelde küresel siyasette, özelde ise Suriye'de varlığını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu çalışmada Rusya'nın Suriye ile ilişkilerinin temelleri ana hatlarıyla değerlendirmeye tabi tutulmuş akabinde ise Batı-Rusya rekabeti üzerinden Suriye sorunu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Rusya Federasyonu, Baas Rejimi, Tartus

FOUNDATIONS FOR THE RUSSIAN FEDERATION–SYRIA RELATIONS

Abstract: The New World Order began to transform from the USA-centered unipolarity to multipolarity immediately after multi-centric world within a short while after the Cold War. However, on the days when this transformation did not exactly realize, NATO and the EU duo acted with the expansion strategy and got closer to the boundaries accepted by Russia Federation as red line. Russia, on the other hand, reacted to this situation from the events that took place in Georgia, Syria, and Ukraine with the thought of not losing its influence in the near abroad. The internal conflicts happening in Syria beginning from 2011 not only initiated a human tragedy, where hundreds of thousands civilians lost their lives, but they also provided the ground for many countries to intervene in region. At that point, Russia endeavored to strengthen its presence in the global politics in general and its presence in Syria in private by

contacting with various focal points, primarily the Ba'ath Regime in Syria. In this study, the foundations of Russia-Syria relations were evaluated with outlines and then the question of Syria was examined through the West-Russia Competition.

Keywords: Syria, Russian Federation, Ba'ath Regime, Tartus

1.TARİHSEL YAKINLIK

II. Dünya Harbi sonrasında başat güç haline gelen ABD ve Sovyetler Birliği için Ortadoğu önemli bir jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik alan özelliği taşımıştır. Bu sebeple her iki devlet de adı geçen bölgede nüfuz kurabilmek için gerekli adımları atmayı politikalarının temeline yerleştirmişlerdir. Örneğin, Fransa'nın muhalefetine rağmen 1944'te Sovyetler Birliği ve ABD, ertesini yıl da İngiltere, Suriye ile Lübnan'ı şartsız bir şekilde egemen devletler olarak tanımışlardır (Okur, 2009: 151). Bu gelişmeler üzerine Fransa, Suriye topraklarından askeri birliklerini çekmeyi kabul etmek zorunda kalmış akabinde de Suriye'de 25 yıl boyunca devam etmiş olan Fransız manda yönetimi 17 Nisan 1946 günü itibariyle sona ermiştir (<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi>). Aynı dönemde Sovyet yönetimi, Filistin topraklarında İsrail'e devlet kurma hakkı tanıyan 29 Kasım 1947(<http://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/Maps/Pages/1947%20UN%20Partition%20Plan.aspx>) tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 181 sayılı kararı almasında da büyük çaba harcamıştır. Sovyetler Birliği bu tarz adımlar atarak öncelikle Fransa'nın ve İngiltere'nin iki önemli bölgeden çekilmesini sağlamayı, akabinde ise bu topraklara nüfuz edebilmeyi amaçlamıştır. Ancak 14 Mayıs 1948'de (<http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Declaration%20of%20Establishment%20of%20State%20of%20Israel.aspx>) kurulan İsrail'in kısa bir süre sonra ABD ile stratejik işbirliğine gitmesi, Sovyetler Birliği adına büyük hayal kırıklığı oluşturmuştur. Ortadoğu'daki dengeler yeniden şekillenirken Suriye'nin olası pozisyonu daha önemli hale gelmiş ve bu bağlamda Sovyet yönetimi Şam ile ilişkilerini güçlendirmek istemiştir (Karabulut, 2007: 69-70). Diğer taraftan Suriye'de ise Albay Edip Çiçekli 25 Şubat 1954 günü askeri bir darbeye iktidardan düşürülmüş ve bu olaydan sonra Suriye siyasetinde Baas Partisinin etkisi her geçen gün artmaya başlamıştır (Armaoğlu, 2016: 457). Sonrasında bu siyasi yapı, Suriye'de tutunabilmek için bir dış aktöre ihtiyaç duyarken, ideoloji olarak Pan-Arabizm ve Sosyalizm'i ön plana çıkarmıştır (Karabulut, 2007: 69). Bu dönemde Süveyş kaynaklı gerilimlerin yaşanması Suriye yönetimini Sovyet Rusya'ya daha da yakınlaştırmıştır (Mansfield, 2010: 369-371) Öyle ki Suriye Savunma Bakanı Halit El-Azm bir heyetle 24 Temmuz-7 Ağustos 1957 tarihleri arasında Sovyetler Birliği'ni ziyaret ederek bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu

görüşmeler neticesinde taraflar arasında birtakım anlaşmaların imzalanmış olması 1954 yılı itibariyle filizlenen ilişkilerin büyük bir aşama kat ettiğini göstermiştir (Roi, 1974: 227-228). Zira bu anlaşmalara göre; Sovyetler Birliği, Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardımda bulunacak, bu yardım, Lazkiye'de yeni bir limanın yapımı, silah satışı, Suriye'de sulama ve enerji projelerinin finansmanı ile karayolları, demiryolları ve havaalanları inşası için kullanılacaktı (Armaoğlu, 2016: 457-458). Bu anlaşmaların açıklanmasıyla birlikte, ABD ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı ülkeler, Sovyetler Birliği-Suriye yakınlaşmasından duydukları rahatsızlıkları (Suriye Buhranı-1957) yüksek sesle ifade etmeye başlamışlardır (Baş, 2012: 89-109).

Suriye Buhranı bölgesel ve küresel aktörlerin iyi niyetli müdahaleleriyle atlatılmış fakat Suriye kendi iç siyasetinde karışıklıklar yaşamaya devam etmiştir. Örneğin; Baas Partisi, 1 Şubat 1958'de Cemal Abdülnasır liderliğindeki Mısır ile birleşerek modern Ortadoğu tarihinin ilk birleşik Arap devletinin kurulmasına öncülük yapmıştı. Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde gerçekleştirilen sosyalist yaklaşımlardan rahatsız olan bir grup subayın 28 Eylül 1961 tarihinde gerçekleştirdiği 'ayrılıkçı darbe' ile Mısır-Suriye birliğinin sona erdiği ilan edilmişti (Salık, 2016: 26). Bu olayı müteakip Baasçı, Nasırcı ve bağımsız subaylardan oluşan bir grup asker ise General Ziyad Hariri önderliğinde 8 Mart 1963'te gerçekleştirdikleri darbeye ayrılıkçı rejime son vermişlerdir. Bu askeri darbeye yer alan ve farklı kesimlerden gelen askerleri ve siyasetçileri ayrılıkçı rejim karşıtlığı birleştirmiştir (Özkoç, 2008: 116). Ancak iç politika açısından bakıldığında bu darbe, modern Suriye tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. Zira 8 Mart 1963 darbesi, Suriye'de 1946 yılından beri aralıklarla devam eden demokratik parlamenter sistemi tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu tarihten sonra Suriye'de Baas Partisi öncülüğünde tek parti rejiminin kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir (Salık, 2016: 24-27).

Suriye dış politikasında Geleneksel Baas Evresi (1963-1966) adı verilen bu dönemde Suriye'nin, Sovyetler Birliği ve Demir Perde ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirebilme imkânı bulunduğu göze çarpmaktadır. Suriyeli dış politika aktörleri, her defasında Baas Tüzüğü'nde yer alan "dış politikada tarafsızlık ilkesini" benimsediklerini dile getirmişlerse de ideolojik ve politik olarak Doğu Bloku'na, Batı'dan daha yakın durmayı tercih etmişlerdir (Özkoç, 2008: 122).

Neo-Baas iktidarı (1966-1970) adı verilen dönemde ise Sovyetler Birliği ilkin Suriye'deki yeni siyasi oluşumun politikalarını sessiz bir şekilde takip etme stratejisi izlemiştir. Akabinde karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 24 Mart 1966'da Sovyetler Birliği'nden üst düzey bir heyet Suriye'yi, 18 Nisan 1966'da ise Suriye'den bir heyet Sovyetler Birliği'ni

ziyaret etmiştir. Görüşmeler sonucunda iki ülke yetkilileri karşılıklı eşitlik, iç işlerine müdahale etmeme ve egemenlik haklarına saygı ilkelerini temel alarak siyasal, kültürel, ekonomik ve askeri alanlardaki işbirliğini geliştirmeye karar vermişlerdir. Öyle ki bu anlaşma sonrasında Suriye'ye eğitim alanında yardım sağlamak amacıyla birçok Sovyet uzmanı gelmiş, ekonomik ve askeri yardımlar da devam etmiştir. Suriye, 1954-1970 yılları arasındaki dönemde, Doğu Bloku'ndan 580 milyon doların üzerinde askeri; 440 milyon dolar civarında da ekonomik yardım alarak Sovyet yardımlarından en fazla yararlanan devletler sıralamasında 7. sıraya yükselmiştir (Özkoç, 2008: 143-145).

30 Ekim 1970 tarihinde toplanan X. Olağanüstü Bölgesel Kongre'de, Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevlerinde bulunan Hafız Esad ile Genelkurmay Başkanlığı görevini yürüten ve Esad'a yakınlığıyla tanınan Mustafa Tlas'ın görevlerinin değiştirilmesine yönelik karar alınması üzerine, Esad, ordudaki yandaşlarına parti denetimindeki tüm örgütlenmelerin ele geçirilmesi ve kendisine rakip gördüğü Salah Cedit ile Nurettin el-Atasi'nin de yakalanması talimatını vermiştir. Bu talimatlar üzerine Esad denetimindeki unsurlar, 13 Kasım 1970'te bir askeri darbe gerçekleştirmişlerdir (Özkoç, 2008: 156). 1971 yılında yapılan seçimler sonucunda ise Hafız Esad anayasal yollardan devlet başkanlığına seçilerek ülke içindeki gücünü artırmıştır (Erhan, 2000: 162).

Hafız Esad, iktidara gelir gelmez Sovyetler Birliğiyle müttefiklik bağını devam ettirip ilişkileri daha da güçlendirme stratejisiyle hareket etmiştir (Primakov, 2010: 105-106). Hafız Esad'ın bu stratejiyi benimsemesinin nedenlerine bakıldığında ise ilk olarak Suriye'nin ulusal çıkarlarıyla birlikte kendi iktidarını koruma düşüncesi göze çarpar. Diğer hususlar ise şu şekilde sıralanabilir: "Sovyetler Birliği'ne alternatif bir gücün yokluğu, Suriye'nin askeri ve ekonomik yapılanmasının Sovyet modeline göre kurulmuş olması, Sovyetler Birliği'nden alınacak istihbarat desteği, Sovyet ideolojisi ile Esad yönetiminin örtüşen ideolojik tabanı ve Sovyet yönetiminden gelen yardımlar". O dönemde Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye verdiği desteğin iki ana nedeni ise şöyle özetlenebilir: "Birincisi, antiemperyalist ve antibatıcı bir tavır takınan Suriye'nin bu bağlamdaki söylemlerini tüm Ortadoğu ülkelerine yayarak Batı Bloku'nun Ortadoğu genelinde mevzi kaybetmesini gerçekleştirmek. İkincisi ise Sovyetler Birliği'nin nükleer dengeyi korumak amacıyla Doğu Akdeniz'de bir ayağının bulunmasını sağlamaktır. Zira ABD, Doğu Akdeniz'de devriye görevi gören denizaltılarına yerleştiği nükleer füzeleriyle bu dengeyi bozabilirdi" (Karabulut, 2007: 74).

Hafız Esad'ın iktidara gelmesinden sonra Suriye-Sovyetler Birliği ilişkilerini daha da güçlü hale getiren bir diğer gelişme de Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın vefat edip yerine Enver Sedat'ın geçmiş olmasıdır. Çünkü 1967'de İsrail tarafından işgal edilen Mısır ve Suriye

topraklarının geri alınması için 10 Eylül 1973 tarihinde Kahire’de Enver Sedat, Hafız Esad ve Kral Hüseyin arasında zirve toplantısı gerçekleştirilmiş olup olası savaşa ilgili askeri ve siyasi meseleler müzakere edilmiş ve Üçlü Pakt imzalanmıştır. 6 Ekim’de başlayan Yom Kippur Savaşı’nda Arap dünyasının istediği sonuca ulaşamaması, özellikle Mısır yönetimi tarafından sorunların İsrail’le barış masasına oturularak giderilebileceği düşüncesini belirginleştirmiştir. Daha ayrıntılı bakıldığında 11 Kasım 1973 mütarekesi, bundan sonra Camp David anlaşmalarına kadar uzanacak gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Zira, müzakerelerde ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’ın Mekik Diplomasisi ile İsrail’in işgal ettiği topraklardan parça parça çekilmesini sağlayan “Adım Adım Diplomasisi” tekniklerine başvurulmuş ve İsrail ile Mısır arasında meydana gelen yakınlaşma, Camp David Anlaşmaları (17 Eylül 1978) ile Mısır-İsrail Andlaşmasının (27 Mart 1979) imzalanmasına zemin hazırlamıştır. Mısır, bu şekilde 1970’ler boyunca batılı sistem içine çekilirken, Arap dünyasında Batı muhalifliğinin liderliğine soyunan devlet ise Suriye olmuştur (Armaoğlu, 1991: 320-336; Köprülü, 1990: 169-190; Özkoç, 2008: 172-174). Bu koşullar altında Sovyetler Birliği-Suriye münasebetleri daha da gelişerek taraflar arasında 8 Ekim 1980 tarihli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. 15 maddelik antlaşmanın 5. Maddesine göre, taraflardan herhangi birinin güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin öncelikle devre dışı bırakılması akabinde de barışın yeniden tesisi için işbirliği yapılması gerektiği kararlaştırılmıştır (Armaoğlu, 2016: 664).

Bu dönemde Suriye üzerindeki Sovyet etkisine daha ayrıntılı bakıldığında ilişkilerin daha çok askeri alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin Sovyetler Birliği, askeri uzmanlarının Suriye’deki varlığının yanı sıra bir merkez üssü Tartus olmak üzere denizden; diğer merkez üssü ise Tiyas olmak üzere havadan Suriye topraklarını koruma altına almıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği stratejik noktalarda yerleştirmiş olduğu karadan-denize ve karadan-havaya füzelerle Suriye’nin güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir. Zira Suriye’deki tüm radar istasyonları da Sovyetler Birliği’ndeki bir merkeze bağlı olup, olası bir saldırıdan Sovyet hükümetini anında haberdar etme özelliğine sahipti (Karabulut, 2007: 76-77).

Bu gelişmelere rağmen Hafız Esad’ın 1985’te Sovyetler Birliği’ne yaptığı kısa ziyaret ikili ilişkilerin durgunlaşmasına neden olmuştur. Bu ziyaret sırasında Gorbaçov; "Suriye'nin Irak'a ve Filistin hareketine karşı düşmanca tutumundan vazgeçmesi gerektiğini zira Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki tek müttefikinin Suriye olmadığını" belirtmiştir. Bununla birlikte Suriye'deki askeri uzmanlarını hızla çekmeye başlayan Gorbaçov'un ana amacı, Glasnost ve Perestroyka politikaları çerçevesinde (Karabulut, 2007: 79-80) askeri harcamaları kısmak ve olası gerginliklerden uzak durmaktır. Görüldüğü üzere 1980’li yıllarda politik ve ekonomik alanlarda yaşanan gelişmelerden dolayı Sovyetler Birliği kendi sorunlarına eğilmiş ve bu durum

da Kremlin'in Suriye'nin de içinde bulunduğu bazı ülkelerle ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur (http://avrasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008).

Soğuk Savaş döneminin bitmesinin hemen arkasından Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya Federasyonu, 1990'lı yıllardaki sert geçiş döneminin ortaya çıkardığı bir takım siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla mücadele içerisine girmiş ve eskiden aktif olarak bulunduğu bazı bölgelerden çekilmeye başlamıştır. Suriye ise bir taraftan Soğuk Savaş sonrası döneme intibak sağlamaya çalışırken diğer taraftan da en yakın müttefikini kaybetmemek için çaba göstermiştir (http://avrasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008).

Konuya daha ayrıntılı bakıldığında 1990'larda Suriye'nin Sovyetler Birliği döneminden kalan borçları yüzünden neredeyse donmuş olan iki ülke ilişkileri Temmuz 1999'da Hafız Esad'ın Moskova ziyaretiyle yumuşamaya başlamıştır. İzvestiya gazetesine göre Rusya Federasyonu'nun Suriye ile ilişkilerini yeniden canlandırmak istemesinin üç ana nedeni vardır: "İlki, Ortadoğu'da yeniden iddialı bir rol talep eden Moskova'nın Ortadoğu barış sürecinde arabulucu olmak istemesi ve bu nedenle Suriye cephesine gereksinim duymasıdır. Diğer hususlar ise Tartus Limanı'nın, Rusya'nın Akdeniz'deki varlığı açısından arz ettiği önem ve Suriye'nin eski Sovyet silahlarını modernize ettirmek istemesinin Rus ekonomisine sağlayacağı katkılardır" (<http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.WLrxxDuLSUk>).

Taraflar arasındaki ilişkiler tekrar yumuşamaya başlarken Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde hayatını kaybetmiştir. O esnada 34 yaşında olan oğlu Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanı olabilmesi için Anayasada gerekli değişiklik yapılarak Cumhurbaşkanlığı yaş sınırı 40'tan 34'e indirilmiş ve Beşar Esad 10 Temmuz 2000 tarihli referandum neticesinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/suriye-siyasi-gorunumu.tr.mfa>). Rusya Federasyonu'nda ise Aralık 1999'da devlet başkanlığı görevinden çekilen Boris Yeltsin, yerine aday olarak Vladimir Putin'i önermiştir. 26 Mart 2000'de yapılan seçimler neticesinde % 52,94 oranında oy alan Putin, 7 Mayıs 2000 günü devlet başkanlığı koltuğuna oturmayı başarmıştır(https://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2014_05_07/vladimir-putin-on-yillik-devlet-baskanligi-donemi/; <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/277-290%20oktay.PDF>). Putin ile birlikte tekrar toparlanma dönemine giren Rusya, Sovyet döneminde nüfuz alanına giren ancak terk etmek zorunda kaldığı jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bölgelerle daha çok ilgilenmeye başlamıştır (http://avrasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008).

Bu gelişmeler yaşanırken Beşar Esad, 2005 yılının Ocak ayında Moskova'yı ziyaret etmiş olup iki taraf arasındaki ikili ilişkileri güçlendirmek amacıyla altı ayrı anlaşma

imzalanmıştır. Bu ziyarette Suriye'nin Sovyetler Birliği zamanından kalan borçlarının %73'ünün yeni silah anlaşmaları karşılığında silinmesi iki ülke ilişkilerinin gelişmesine ivme kazandırmıştır (<http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.WLrxxDuLSUk>).

2. SEÇİLMİŞ TRAVMADAN SEÇİLMİŞ ZAFERLERE

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, 28 Eylül 2015'te yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği'nin dağılmasının kendileri açısından “20. yüzyılın en büyük trajedisi” manasına geldiğini aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir: “Öncelikle 25 milyon Rus kendini sınır dışında buldu. Hepsi tek bir devlet çatısı altında yaşıyordu. Ne kadar büyük bir sorunla karşılaşıldığını hayal edebiliyor musunuz? Ailelerin bölünmesi, ekonomik ve toplumsal sorunlar, liste uzun. Ruslar şu anda dünyanın en büyük bölünmüş ulusu. Bu bir sorun değil mi? Elbette benim için olduğu kadar sizin için büyük sorun değil...”(<http://haberrus.com/politics/2015/09/28/putin-sscbin-dagilmasi-20-yuzyilin-en-buyuk-trajedisi.html>; <http://www.washingtontimes.com/news/2015/sep/28/1-todd-wood-putin-breakup-ussr-great-tragedy-russi/>).

Putin, 11 Ocak 2016'da Bild gazetesine yaptığı konuşmada ise NATO'nun ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mutlak bir zafer kazanma duygusuyla hareket edip Avrupa tahtına yalnız oturmayı başardıklarını ve bu durumun da günümüzde yaşanan krizlerin temel nedeni olduğunu belirtmiştir. Rusya'nın bu süreçte hata yapıp yapmadığının sorulması üzerine ise Putin: "Evet. Hatalar yaptık. Çok geç kaldık. Eğer başından bu yana ulusal çıkarlarımızı daha açıkça ortaya koysaydık dünya bugün daha dengede olacaktı. Sovyetler Birliği'nin ölümünden sonra sadece kendimizin sorumluluğu olan pek sorun yaşadık. Ekonomik gerileme, refah devletinin çöküşü, bölücülük ve ülkemizi sarsan terör saldırıları..." şeklinde yanıt vermiştir(http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_putin_bild_demec; <http://www.bild.de/politik/ausland/wladimir-putin/russian-president-vladimir-putin-the-interview-44092656.bild.html>).

Putin'in bu ifadeleri, Vamık Volkan tarafından ortaya atılmış olan “seçilmiş travmalar” ve “seçilmiş zaferler” kavramlarını (Volkan, 2007: 1-380) akla getirmektedir. Öyle ki Rus devleti/halkı açısından Sovyetler Birliği'nin yıkılması ‘seçilmiş bir travma’ kavramının içini doldurmaktadır. Bu travmanın tedavi edilebilmesi için devletin/halkın seçilmiş zaferlere ihtiyacı vardır. Rusya, günümüzde Vekalet Savaşlarının yaşandığı Suriye'de Rus çıkarlarını dikkate alarak Batılı ülkelerin politikalarına meydan okumaktadır. Böylece Rus devletinin/halkının 1990'lı yılların başından itibaren yaşadığı psikolojik yenilgi, bu gibi hamlelerle (Gürcistan-Ukrayna) kısmen de olsa başarıya dönüştürülmüştür. Rusya uzmanı Fatih Özbay'a

göre de, 1990'lı yıllarda çevrelenen, izole edilen, etrafında renkli devrimler gerçekleştirilen Rusya, Suriye politikasıyla hem bu gibi olaylara rövanşizmle cevap vermiş hem de Suriye krizi üzerinden küresel siyasete güçlü bir biçimde dönmeyi başararak dünya kamuoyuna kendisi olmadan sorunun çözülemeyeceği mesajını iletmiştir (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suriye-rusya-icin-kuresel-siyasetin-kapisi>).

3.BÖLGELERARASI GÜÇ

Rusya, günümüzde uluslararası sistemdeki gelişmeleri tek başına yönlendirebilecek yetenek ve iradeye sahip süper güç konumunda değildir. Buna karşın, Rusya'yı bölgesel güç düzeyinde nitelendirmek de eksik bir değerlendirme olacaktır. 21. yüzyıl dünyasında ABD'yi nükleer silah hususunda tehdit edebilecek ya da onun politikalarını dengeleyebilecek (Veto Hakkı) sayılı güçlerden biri Rusya'dır. Denetimi altında tuttuğu enerji kaynaklarının yanı sıra dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip bu devletin, birden fazla bölgede yer aldığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla günümüzde Rusya gibi bir güç söz konusu olduğunda "bölge"den değil, bölgelerden söz etmek gerekir (Tellal, 2010: 230-231). Rusya bu bölgelerdeki nüfuzunu artırarak Sovyetler Birliği dönemindeki gibi eski küresel boyuttaki gücüne ulaşmayı hedeflemektedir. Fakat son zamanlarda ABD (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1384527-abd-rusyaya-yaptirimlari-kaldirmayi-planlamiyoruz>) ve AB'nin (<http://aa.com.tr/tr/dunya/ab-rusya-ya-uyguladigi-yaptirimlarin-suresini-uzatti/770749>) Ukrayna olaylarını gerekçe göstererek Rusya'ya yaptırım kararı almalarından dolayı farklı coğrafyalardaki gerginliklerin daha da arttığı görülmektedir. Örneğin Rusya; Kuril Adaları üzerinden Japonya'ya <https://tr.sputniknews.com/rusya/201702241027378665-rusya-dogu-kanadina-entegre-savunma-sistemi-kuruyor/>; Kuzey Buz Denizi üzerinden Arktik Konseyi üyesi ülkelere (http://tr.euronews.com/app_prod_com.php/2017/01/30/rusya-nin-arktika-daki-askeri-faaliyetleri-suruyor); <http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1122332-buzlar-eriyince-20-trilyon-dolarlik-piyango-gorundu>); Kaliningrad üzerinden Baltık bölgesi ve AB üyesi ülkelere (<http://www.reuters.com/article/us-germany-russia-kaliningrad-idUSKBN16F2P0>); <http://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-kaliningrada-s-400-ve-iskender-fuzelerini-gonderecek,afbj3W2tLUOqLYAIg6TLbw>); Karadeniz üzerinden NATO'ya (<https://tr.sputniknews.com/analiz/201602101020787304-nato-rusya-nin-karadeniz-deki-guclenisini-gozden-kacirdi/>); Doğu Ukrayna ve Kırım üzerinden AB ve NATO üyesi ülkelere (Dilek, 2015: 245-272) ve Suriye üzerinden Ortadoğu'da faal olan güçlere meydan okuma stratejisi izlemektedir.

Öte yandan Rus ‘Yerinden Gelişim Konsepti’ savunucuları, Rusya'nın dünyadaki diğer güçlü aktörler tarafından dikkate alınabilmesi için ülkenin büyük alanlar üzerinde nüfuz kurması gerektiğini savunmaktadırlar. Putin, bu konseptin felsefi anlayışından etkilenmiş olmalıdır ki, bir konuşmasında şöyle demiştir: “Bizim temel hedeflerimiz Rusya'nın egemenliğini korumaktır. Müttefiklerimizin saygısını kazanmaktır ve istikrarlı bir dünyayı inşa etmektir. Bu hedeflere ancak güçlü olarak ulaşabiliriz.” Bu konuşmanın içeriğinden de anlaşıldığı üzere, Putin ülkesinin gücü oranında dünyadaki saygınlığının söz konusu olduğuna inanmaktadır ve bundan dolayıdır ki, izlediği dış politika realist ekole daha yatkın bir görünüm sunmaktadır. Zaten Avrasyacıların felsefi anlayışıyla özdeşleşen ‘Yerinden Gelişim Konsepti’ temsilcileri de, uluslararası ilişkileri realist ekolün tezleriyle yorumlamaktan yana olmuşlardır. Onlara göre; uluslararası sistem değişime doğru evrilmektedir ve böyle bir dönemde bölgesel güce sahip devletler değişime doğru evrilen dünya konjonktürünü fırsat bilerek, daha fazla nüfuz alanları elde etmeye çabalarlar ve bundan dolayı birbirleriyle acımasız rekabete, mücadeleye ve çatışmaya girerler. Böyle bir durum doğal olarak, devletin dış politikasında güvenlik, ulusal çıkar ve dengeleme anlayışını ön plana çıkarır. Akımın temel savunucuları, Rusların doğup kimliklerini geliştirdikleri ve zamanla yayılarak güçlü bir imparatorluğu inşa ettikleri coğrafi toprakları ‘Yerinden Gelişim Alanı’ olarak adlandırırlar. Bununla birlikte bu akım temsilcileri, Rusya'nın geniş yüzölçümüne ve zengin yer altı kaynaklara sahip olmasını devletin uluslararası arenada daha bağımsız ve daha özerk hareket edebilme kabiliyetini güçlendirdiğine inanmaktadırlar. Dolayısıyla Rusya'nın hakimiyetini sağlamlaştırması gerektiği alanları geniş bir coğrafya şeklinde ele almaktadırlar (Amirbek, 2015: 31-41).

4. KÜRESEL SİYASETTE ETKİN OLMA

Rusya, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra küresel güç özelliğini kaybetmiş olmanın sıkıntısını kısa sürede yaşamaya başlamıştır. Bir taraftan NATO ve AB gibi kurumlar genişleme stratejisiyle hareket ederlerken diğer taraftan Rusya'nın etrafında renkli devrimlerin gerçekleştirildiği görülmüştür. Suriye ise Rusya açısından bu hamlelere karşılık verebilmek için kritik önem arz eden yerlerden birisi olmuştur. Bu kapsamda Suriye operasyonları, Rusya'ya küresel politikaya doğrudan girebilme ve "Ben de varım" diyebilme imkânı verdiği gibi kendisinin iyi ve güvenilir bir ortak olduğunu da müttefiklerine (Baas rejimi¹ ve İran) gösterme olanağı tanımıştır (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suriye-rusya-icin-kuresel-siyasetin-kapisi>). Öyle ki tarihsel arka plana bakıldığında Rusya'nın müttefikleriyle

¹ Cenk Başlamış'a göre; Esad ailesiyle Rusya arasında tarihsel yakın ilişki olduğu somut bir durumdur. Lakin Rusya, ulusal çıkarlarını zedelememesi şartıyla Suriye'deki krizin ana sorumlularından biri olan Beşar Esad'a alternatif bir başka kişinin Suriye'de iktidara gelmesine olanak tanıyabilir. Cenk Başlamış, **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Sırları**, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir, 2016, s.141.

ilişkilerinde bir takım dersler çıkarıp ona göre davrandığı gerçeği karşımıza çıkar. Örneğin Libya’da gerçekleştirilen uluslararası operasyon öncesinde Rusya, BM Güvenlik Konseyi kararını veto etmek yerine çekimser oy kullanmıştı. Suriye söz konusu olduğunda Rusya, Muammer Kaddafi’nin koltuğunu kaybetmesine neden olan sürece benzer bir sürecin tekrarlanmaması konusunda hassas davranmıştır (Özdal vd, 2013: 28).

Öte yandan Rusya Devlet Başkanı Putin, Primakov Doktrini (1996) (Mammadov, 2014: 29) ile temelleri atılan çok kutuplu dünya fikrini Münih Konferansı’nda (2007) yaptığı konuşmada yeni bir dünya düzeni olarak önermiştir. Öneriden öte aynı zamanda bir “iradeyi” de yansıtan bu ifadeler –2008 Gürcistan Savaşı’nda da görüldüğü üzere– Rusya’nın küresel güç dağılımında artık daha aktif bir rol alacağına da habercisi olmuştur. Çok kutuplu dünya düşüncesiyle hareket eden Rusya, Suriye’yi özelde Ortadoğu’da; genelde ise küresel güç dağılımında kendi pozisyonu açısından bir “güç manivelası” olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bunlara ilaveten Rusya, Suriye sorununu dünya siyasetinde ön plana çıkararak Kırım konusunda kendisine gelen eleştirileri/baskıları da devre dışı bırakmayı amaçlamaktadır (Has, 2012: 4).

Bir başka açıdan bakıldığında ise 30 Eylül 2015’te Esad rejimine destek olmak amacıyla Daeş’i bahane ederek (<http://www.dw.com/tr/rusya-suriyede-kimi-bombal%C4%B1yor/av-18836074>; <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili>) Suriye’de doğrudan hava harekâtına başlayan Rusya, özellikle ABD’nin Suriye konusundaki çekimser ve kararsız politikasının ortaya çıkardığı jeopolitik boşluğu doldurarak, kısa bir süre içinde Ortadoğu’da kendisini ana oyunculardan birisi olarak konumlandırmayı başarmıştır. Bu kapsamda Rusya, bir taraftan bölgedeki en önemli müttefiki olan Esad rejiminin ayakta kalmasını sağlamış, diğer taraftan da terör örgütü PYD/YPG ikilisiyle görüşmelerini sürdürmekten çekinmemiştir. Buna karşılık Rusya, Suriye sorununun çözümü sürecinde Cenevre Müzakerelerine katkıda bulunan Astana görüşmelerinde Türkiye ile birlikte oldukça etkili bir aktör haline de gelmiştir(http://www.orsam.org.tr/files/OA/77/6_emrersen.pdf; <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702201027300250-pyd-rusya-sorumlu-eli-kurtler-cenevre/>; <https://tr.sputniknews.com/columnists/201701261026944942-rusya-pyd-heyetini-moskovaya-davet-etti/>).

Rusya’nın Batı ile güç mücadelesi 2000’li yılların başından itibaren Rusya’nın “Yakın Çevresi” veya “Sovyet Sonrası Alan” olarak tanımlanan Doğu Avrupa, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya bölgelerinde kendini göstermiştir. Bu mücadelede genel olarak Rusya savunmada, AB ve NATO ise ilerleme halindeydi. Rusya’nın 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna ve Kırım hamleleri bile özü itibariyle yakın çevreyi savunmaya yönelikti. Batı, bir

tarafından NATO kanalıyla; Baltık ülkelerinde, Polonya, Romanya ve Bulgaristan'da yeni üsler, karargâhlar tesis ederken diğer taraftan da ekonomik, ticari ve mali yaptırımlar ile enerji nakil hatlarında Rusya'yı devre dışı bırakmayı amaçlayan projeler üzerinde çalışmaktadır. Rusya ise aleyhine şekillendirilen bu süreci Suriye hamlesiyle Batı'ya karşı bir koz olarak kullanıp dönüştürmeyi hedeflemektedir (http://merkezstrateji.com/wp-content/uploads/2016/04/151004_BN004_Rusya-Suriye_s4.pdf).

5. AŞIRICILIĞA KARŞI MÜCADELE

Rus resmi nüfus istatistiklerine bakıldığında, 1 Ocak 2016 günü itibarıyla Rusya Federasyonu'ndaki toplam nüfusun 146,5 milyonun üzerine çıktığı (Kırım dahil) görülmektedir (Federal State Statistics Service, Russia in Figures 2016: 40). Toplam nüfus içinde Müslümanların sayısının ise 20 milyonun üzerinde olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir.² Dolayısıyla Rusya, İslam dinine mensup vatandaşlarının mutlak otoriteye aidiyet duygusuyla bağlı kalmaları konusunda yakından ilgilenmekte olup aşırıcılığa karşı mücadeleyi de hem iç hem dış politikalarının temeline yerleştirmiştir. Bu bilgiler ışığında Kremlin, terör örgütü DEAŞ'ın Rusya ve çevresindeki coğrafyalarda zemin bulabilmesinden ve çatışma bölgelerine Rusya vatandaşlarını devşirebilmesinden rahatsızlık duymaktadır (<http://aa.com.tr/tr/dunya/daes-saflarinda-yer-alan-160-rus-vatandasi-olduruldu-/476421>).

Bundan dolayıdır ki Rusya, özellikle Suriye'de baş gösteren DEAŞ terörünün kendi ülkesine sirayet etmesini önleyebilmek amacıyla askeri güç kullanma seçeneğini tercih etmiştir. Moskova, bu stratejiyle kendi toprakları dışında da aşırıcılığa karşı mücadele ettiğini göstererek olası terör saldırılarını/yapılanmalarını ülkesinde en aza indirmeyi amaçlamaktadır (<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609301025083440-rusya-hava-uzay-kuvvetlerinin-suriyedek-operasyonunun-detaylari/>).

Mesela bu bağlamda; Başbakan Dmitry Medvedev, Euronews TV'ye verdiği bir röportajda aşırıcılık tehlikesini şu cümlelerle yorumlamıştır: “Size Suriye'ye neden müdahalede bulunduğumuzu hatırlatmak istiyorum. Rusya öncelikle ulusal çıkarlarını savunmak için Suriye'ye askeri operasyonda bulundu. Suriye'deki teröristler her an Rusya'ya gelip saldırı düzenlemek için hazır bekliyorlar. Milyonlarca teröristin isteği bu” (<http://tr.euronews.com/2016/02/14/dimitri-medvedev-rusya-ulusal-cikarlarini-savunmak-icin-suriye-ye-askeri>). Karadeniz kıyısındaki Soçi kentinde düzenlenen Valday Kulübü Zirvesi'nde konuşan Putin ise aynı konuda şu hususlara vurgu yapmıştır: “Suriye'de teröristlere

² Alp Yüce Kavas, “Rusya'da Nüfusun Azalması ve Güvenlik Kaygıları”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalmasi-ve-guvenlik-kaygilari/#.WKizU_mLRPY; <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/02/russia-muslims-view-travel-ban-trump-washington.html>; Rusya'nın Ankara Büyükelçiliği sayfasında yer alan bilgilere bakıldığında Rusya'daki Müslüman sayısının yaklaşık 15 milyon olarak bildirildiği göze çarpmaktadır. Bkz. http://www.turkey.mid.ru/hakk_t02.html

karşı savaşmak lazım. 50 yıl önce Leningrad Sokağı (doğduğu ve büyüdüğü kent) bana şu kavga kuralını öğretti. ‘Eğer kavga kaçınılmazsa, bu durumda ilk yumruğu sen atacaksın!’”(http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-kavga-kacinilmazsa-ilk-yumruğu-sen-atacaksin,CCo7poLocUqrCofhBQJRZQ).

Rusya'nın dış politika aktörleri bu şekildeki ifadelerle her ne kadar Suriye'de aşırıcılığa karşı mücadele ettiklerini iddia etmişlerse de yürütmüş oldukları askeri faaliyetlerin daha çok Esad karşıtı muhalif gruplara yöneldiğini söyleyebilmek mümkündür. Örneğin bu konuda ABD, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi devletler 2 Ekim 2015 tarihinde ‘Rusya Federasyonu'nun Suriye'deki Son Askeri Faaliyetlerine İlişkin Ortak bir Bildiri’ yayımlayarak tepkilerini dile getirmişlerdir. Bildiri şu şekildedir: “Rusya Federasyonu'nun Suriye'ye askeri yığınağından ve özellikle Rus Hava Kuvvetleri'nin dünden beri Hama'da, Humus'ta ve İdlip'te sivil kayıplara sebep olan ve DEAŞ'ı hedef almayan saldırılarından derin kaygı duyuyoruz. Gerilimi tırmandıran bu askeri faaliyetler, aşırıcılığın ve radikalleşmenin daha fazla körüklenmesinden başka hiç bir amaca hizmet etmeyecektir. Rusya Federasyonu'na, Suriye muhalefetine ve sivillere yönelik saldırılarına derhal son vermesi ve DEAŞ'la mücadele çabalarına odaklanması çağrısında bulunuyoruz.”³

6. TARTUS DENİZ ÜSSÜ

Rusya, 1977'den bu yana Tartus'ta donanması için bakım ve destek tesisine sahipti. Tesis aynı zamanda Rusya'nın Akdeniz'deki tek destek üssü konumundaydı. Bu tesisin, deniz üssüne dönüştürülebileceğine dair ilk somut girişimlerden birisi Beşar Esad tarafından atılmıştır. Esad, Mart 2015'te Rus televizyonu Zvezda'nın muhabiri Fedor Ivanitsa'ya verdiği bir demeçte; “Tartus Limanı da dahil olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde Rusya'nın askeri varlığı söz konusu. Bu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kaybedilen dengenin sağlanması için gerekli. Rusya'nın bölgemizdeki varlığı ne kadar güçlenirse, bölgemiz o kadar istikrarlı olur. Zira Rusya, tüm dünyada istikrarın güçlenmesinde çok önemli rol oynuyor. Bu bağlamda, Rusya'nın Doğu Akdeniz'de, özellikle de kıyılarımızda varlığının genişletilmesini memnuniyetle karşılıyoruz” şeklindeki ifadeleriyle Rusya'nın Tartus'taki varlığından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201503261014653529/).

Esad'ın bu ifadelerinden sonra Rus yetkililerinin de benzer söylemlerde buldukları görülmüştür. Örneğin; Rusya Savunma Bakan Yardımcısı Nikolay Pankov, Rusya Parlamentosunun üst kanadı Federasyon Konseyi'nde Ekim 2016'da yaptığı bir konuşmada

³ http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_nun-suriye_deki-son-askeri-faaliyetlerine-iliskin-ortak-bildiri_-02-ekim-2015.tr.mfa; Suriye krizini uluslararası hukuk açısından değerlendiren çeşitli makalelerin yer aldığı çalışma için Bkz. **Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk**, (Ed. Fatma Taşdemir), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016, s.1-401; Rusya neden Suriye'de sorusuna cevap arayan akademik çalışma için Bkz. Salih Yılmaz, **Rusya Neden Suriye'de**, Yazar Yayınları, Ankara, 2016, s.1-351.

Tartus üssü hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Suriye topraklarındaki Tartus'ta kalıcı bir askeri donanma üssümüz bulunacak. İlgili belgeler hazırlandı. Bu belgelerin bakanlıklar düzeyinde onaylanmasının ardından sizlerden de bu anlaşmayı onaylamanızı isteyeceğiz" (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201610101025212181-rusya-suriye-tartus-donanma-us/>).

Bununla birlikte Federasyon Konseyi Savunma Komitesi Başkanı Viktor Ozerov ise 21 Kasım 2016 tarihli bir konuşmasında Suriye'nin Tartus kentindeki Rus donanma tesisini, ilgili anlaşmanın imzalanmasının ardından 2 yıl içerisinde tam teşekküllü bir üs hâline getirebileceklerini belirtmiştir. Ozerov, Tartus anlaşmasının Şam ile ilk aşamada 49 yıl için imzalanabileceğini söylemiş, Tartus'taki tesisin altyapısının geliştirilmesiyle birlikte uçak gemisi ve nükleer denizaltılar da dahil olmak üzere üst düzey deniz araçlarının barınmasına imkân sağlayabileceklerini ifade etmiştir. Ozerov'a göre, Tartus tesisinin donanma üssüne dönüştürülmesiyle Moskova, Akdeniz'deki donanma gücünü büyütme imkânına da sahip olmuştur (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201611211025904248-rusya-suriye-tartus-ussu-ozero/>).

Rus kamuoyu bu şekilde bilgilendirildikten sonra Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Tartus'taki deniz üssünün genişletilmesi yönünde hazırlanan kararnameyi 23 Aralık 2016 günü imzalamıştır. Kremlin'den yapılan açıklamada; "Vladimir Putin, Rusya Federasyonu ile Suriye arasında, Tartus Limanı'ndaki Rus lojistik merkezinin genişletilmesi, Rus gemilerinin bölgesel-ulusal sulara ve Suriye'deki limanlara girebilmesi yönünde anlaşma imzalanmasına yönelik kararnameyi imzaladı" şeklindeki ifadeler yer verilmiştir (<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612231026467202-putin-tartus-ussu-genisleme-anlasmasi-onay/>; <http://en.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/53577>).

Akabinde Rusya Federasyonu ve Suriye arasında, Tartus'taki Rus deniz üssünün genişletilmesi ve modernizasyonu ile ilgili anlaşma 18 Ocak 2017 günü imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; Rusya üsdeki yapıları onarma, inşa etme ve yıkma hakkı elde edecek ve savaş gemilerine hizmet sağlanması için gereken her türlü ekipman da yerleştirebilecektir, üssün kara sınırlarını koruma görevini Suriye ordusu üstlenirken deniz sınırlarının korunması ve hava savunması Rusya'ya ait olacaktır, Rusya, Tartus Limanının korunması ve savunması için üs dışına seyyar gözetleme noktaları yerleştirebilecek ve tüm savaş gemilerinin üsse giriş yapabilmesi için deniz dibini derinleştirebilecektir, Suriye ise Tartus'taki askeri faaliyetleriyle ilgili Rusya'ya karşı hiçbir suçlamada bulunamayacak ve Rusya, Tartus üssündeki altyapıyı ve gayrimenkulü tamamen ücretsiz olarak kullanabilecektir. Ayrıca taraflar arasında imzalanan anlaşmanın 49 yıl geçerli olacağı belirtilirken, taraflar çıkma talebini dile getirmediği sürece

anlaşmanın otomatikman 25 yıllığına uzatılabileceği hükmü de kabul edilmiştir (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201701211026868330-rusya-tartus-us-genisletme/>).

7. HMEYMİM HAVA ÜSSÜ

Rusya, Tartus'taki deniz üssüne ilave olarak Lazkiye'de de yeni bir hava üssü (Hmeymim) kurmayı Suriye politikası kapsamında gerekli görmüş ve bu konuda önemli adımlar atmıştır (<https://sputniknews.com/middleeast/201510031027974313-russians-on-syrian-soil-photos/>). Örneğin Rusya Federasyonu ile Suriye Hükümeti arasında 26 Ağustos 2015 tarihinde imzalanan anlaşma Rus hava kuvvetlerinin kalıcı olarak bu üsse yerleşmesine imkân tanımıştır. Akabinde bu anlaşmaya 7 Ekim 2015 tarihinde parlamentonun alt kanadı Duma, 12 Ekim 2015 tarihinde ise üst kanadı olan Federasyon Konseyi onay vermiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin ise 14 Ekim'de Rusya'ya Suriye'deki askeri üssü sonsuza kadar kullanma yetkisi veren anlaşmayı onaylamıştır. Bu anlaşmanın diğer önemli maddeleri ise özetle şu şekildedir: “1-Rusya, üssün kullanımı için Suriye'ye herhangi ücret ödemeyecektir. 2-Hmeymim Üssü'ne yerleştirilecek uçak, personel ve teçhizat Rusya tarafından belirlenecektir. 3-Üsse getirilecek eşyalar vergiye ve gümrük kontrolüne tabi tutulmayacaktır. 4-Görev yapacak Rus personel ve aileleri, diplomatlara benzer ayrıcalığa ve dokunulmazlığa sahip olacaklardır. 5-Suriye, faaliyetlerinden ötürü Rusya'ya ve askeri üsde görevli personeline herhangi bir dava açamayacaktır”

(<http://en.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/53089>;

<http://www.hurriyet.com.tr/putinden-suriye-karari-imzaladi-40248740>;

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201610141025290021-putin-rusya-suriye-hmeymim/>).

Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere Rusya, güç gösterisi politikası, üs politikası ve caydırıcılık mekanizması gibi hususlardan ötürü Hmeymim Hava Üssü'nü daha güçlü hale getirme niyetini eyleme dönüştürmüştür (<http://en.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/53089>; <http://www.hurriyet.com.tr/putinden-suriye-karari-imzaladi-40248740>; <https://tr.sputniknews.com/rusya/201610141025290021-putin-rusya-suriye-hmeymim/>).

8. SİLAH TİCARETİ

Rusya-Suriye askeri ilişkilerine 1956 yılından günümüze kadar bakıldığında Moskova'nın Suriye'ye 10 milyarlarca dolarlık silah satışı gerçekleştirdiği görülmektedir. Günümüzde de Rusya, Suriye'de gerçekleştirdiği askeri operasyonlarla hem baskıcı Baas rejiminin ayakta kalmasını sağlamayı hem de Rus silah teknolojisini ön plana çıkararak dünya silah ticaretindeki payını artırmayı amaçlamaktadır (http://avryasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008). Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (<https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/international-arms-transfers>), ABD-Rusya

ikilisinin 2012-2016 döneminde küresel silah ihracat hacminin %56'sını elinde tutarak, dünyanın en büyük silah ihracatçıları olduğunu açıklamıştır. Araştırmada ABD'nin 2012-2016 dönemindeki ihracat hacminin 2007-2011 dönemine kıyasla %21 arttığı belirtilmiş, bu ihracatın neredeyse yarısının Ortadoğu ülkelerine yönelik olduğu kaydedilmiştir. Küresel ihracat hacminin tek başına %23'ünü karşılayan Rusya ise ABD'den sonra ikinci sırada yer almıştır. Rusya'nın başlıca müşterileri ise Hindistan, Çin ve Cezayir gibi ülkeler olmuştur (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702201027304859-rusya-ve-abd-dunyanin-en-buyuk-silah-ihracatçilari/>) Bu arada Rus silah sanayii sektörü temsilcileri, pazardaki paylarını kaybetmemek için çeşitli silah fuarlarına katılmayı da önemsemişlerdir (<https://tr.sputniknews.com/savunma/201603031021273836-rusya-ordusu-army2015-fuari/>; <https://tr.sputniknews.com/rusya/201702141027217664-ortadogu-ulkeleri-rus-silahlarina-ilgi-buyuk/>). Öte yandan Birleşik Rusya Partisi'nin toplantısında konuşan Rusya Başbakanı Medvedev silah ticaretinin Rus ekonomisindeki yerini şu cümlelerle belirtmiştir: "Dünya Ticaret Örgütü çerçevesindeki silah ihracatımız yaklaşık 15 milyar dolar gelir sağladı. Bu durum, küresel silah piyasasındaki pozisyonumuzu koruma fırsatı sağlıyor. Bu piyasayı elde tutmak bizim için çok önemli" (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702071027110899-medvedev-silah-ihracati-15-milyar/>). Rus silah ve teknoloji şirketi Rostech Sözcüsü Viktor Klodov ise silah ticaretini Suriye ile ilişkilendirerek "Operasyonlar bize silahlarımızı mükemmelleştirmeye yönelik adım atmamızı sağladı. Yabancı alıcılarda da savaş araçlarımıza karşı ciddi bir ilgi uyandı. Birçok Ortadoğu ülkesi, bu silahları satın almak istediğini bize ilettiler" şeklinde ifadeler kullanmıştır (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702141027217664-ortadogu-ulkeleri-rus-silahlarina-ilgi-buyuk/>).

9. SURIYE'DE RUS ETKİSİ

Sabah Gazetesi yazarı Yavuz Donat, 26 Şubat 2005 tarihli "Suriye'de Rus Etkisi" başlıklı yazısında birtakım önemli tespitlerde bulunmuştur. Donat, tespitlerini şu şekilde sıralamıştır: "Suriye'de konuştuğumuz milletvekillerinin, profesörlerin ve üst düzey yöneticilerin çoğu Rusça biliyordu. TV'lerde Rusça yayınlar vardı. Şam'ın merkezindeki Rus Kültür Merkezi, diğer ülkelerin (örneğin Amerikan Kültür Merkezi) kültür merkezlerinden daha büyük. Burada Rusça da öğretiliyor. Sovyetler Birliği dağılmadan önce 30 bin Suriyeli, Doğu Bloku ülkelerinde eğitim görmüş. Kimi üniversitede okumuş, kimi mastır yapmış, kimi doktora. Suriye'deki Rus gelin sayısı 3 bin. Sokaktaki insanda Rusya sempatisi var. Ruslara zor dönemimizde bize destek veren, ekonomik yardım yapanlar diye bakıyorlar. Bir zamanlar Doğu Bloku'na okumaya gönderilen 30 bin Suriyelinin 13 bini eğitimci. Suriye'deki eğitim kuruluşlarında Rusça bilen hoca çokluğu da bu yüzden. Şimdi Rusya'ya gönderilen öğrenci

sayısı eskisi kadar yüksek değil. Ama hâlâ yollanıyor. Suriye ile ilgili uluslararası görüşmelerde Rusya'nın sanki tarafmış gibi bir tavır ve ağırlık sergilemesinin nedeni de daha iyi anlaşılıyor” (http://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2005/02/26/suriye_de_rus_ekisi).

1 Temmuz 2012 tarihli New York Times gazetesinde Ellen Barry tarafından hazırlanan bir haberde ise Suriye'deki Rus gelinleri konusu ele alınarak şu ifadelere yer verilmiştir: “1963 yılında Arap sosyalizmini temel alan Baas Partisinin iktidarı ele geçirmesiyle ülkenin genç mühendis ve doktor adayları Sovyetler Birliği'nin yolunu tuttu. Suriyeli erkekler eğitimleri sırasında üniversite koridorlarında, yurtlarda ya da sosyal etkinliklerde Rus kadınlarıyla tanıştılar. Bugün Suriye'de yaşayan yaklaşık 30 bin Rusya vatandaşının çok önemli bir bölümünü Rus gelinler ve çocukları oluşturuyor”. Yazının devamında ise Barry, “Akdeniz kıyısındaki liman kenti Lazkiye'de kapı komşuları Nina, Olga, Tatyana, Yelena ve Faina'nın öykülerini anlatmak suretiyle; bakanlıklarda ve Esad yönetimine bağlı kamu şirketlerinde üst düzey görevlilerin Ruslarla evli olmasına sıklıkla rastlandığını” belirtmiştir. Yine Lazkiye'de ikamet eden Rusları temsil eden bir derneğin yöneticisi olan Nina Sergeyeva ise “Elitlerin eşleri belli bir etkiye sahip. Fakat bu yumuşak bir etki. Suriye'nin elit erkekleri, Rusya'ya büyük bir bağlılık duyuyorlar” şeklindeki ifadelerle Suriye aile yapısındaki Rus etkisini farklı bir açıdan ifade etmiştir (<http://www.milliyet.com.tr/rus-gelinler-sam-i-moskova-ya-bagliyor/dunya/dunyadetay/04.07.2012/1562405/default.htm>;

<http://www.nytimes.com/2012/07/02/world/middleeast/for-russia-syrian-ties-complicated-by-marriage.html>). Öte yandan 23 Mart 2011'de, Suriye'de iç savaşın başlamasından hemen sonra Moskova'da “Rusya-Suriye Dostluk Derneği” kurulmuş olup aynı yıl Suriye'de Rusya Kültür Günleri, Rusya'da Suriye Kültür Günleri etkinlikleri yapılmıştır. ABD Büyükelçiliğinin tam karşısında bazı kuruluşlar tarafından organize edilen “Suriye Halkıyla Dayanışma Uluslararası Günü” mitingi ise 19 Ekim 2012 günü Moskova'da düzenlenmiştir. Moskova'nın Sokolniki Parkı'nda “Rusya-Suriye Dostluk Yolu” açılışına katılanlar, Libya'yı mahvedenlerin şimdi Suriye'ye yöneldiklerini, Suriye'nin bu durumdan zaferle çıkacağını, Rus halkının yanlarında olduğunu ve yakında aynı şekilde bir yürüyüş yolunu Şam'da da açmak istediklerini belirten konuşmalar yapmışlardır. Rusya, bu tür etkinlikleri destekleyerek hem Suriye'nin geleceğinde söz sahibi olmak istediğini göstermiş hem de Batı politikalarına karşı kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır (http://avryasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008). Ancak burada vurgulanması gereken bir çelişki de mevcuttur. Günümüzde Rusya'ya sınırlı sayıda gelen Suriyeli sığınmacıların entegrasyon süreçleri veya sığınma başvuruları hususunda Rus makamları yeterli adımlar atmadıkları gözlemlenmektedir (<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/12/syria-refugees-russia-aleppo-unhcr.html>).

10. ENERJİ BOYUTU

Suriye'deki mevcut sorunlar çözüldüğü takdirde Körfez doğalgazının ve Irak petrolünün Batı pazarına ulaştırılabilmesi için yeni rotalar çizilmesi gündeme gelecektir. Aynı zamanda Kıbrıs açıklarında yeni doğalgaz yatakları keşfedilmiş olup bu sahada doğalgaz arama ve çıkarma yetkisini Suriye, Rusya'ya vermiştir. Rusya, önemli bir enerji aktörü olarak enerji alanındaki rakiplerine karşı, yeni enerji yollarının çizilmesinde söz sahibi olmak istemektedir (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suriye-rusya-icin-kuresel-siyasetin-kapisi>). Rus yönetimi kendisi için önem arz eden muhtemel enerji geçiş yolları sorununu Suriye'deki askeri ve siyasi varlığıyla güvence altına almış bulunmaktadır. Sonuçta, Rusya gelecekte alıcılarıyla buluşması için pazarlıkların yapıldığı Doğu Akdeniz'deki doğalgaz denklemine "Ben de varım" diyerek yerini şimdiden rezerve ettirmeyi başarmıştır (<http://www.bilgesam.org/incele/2525/-suriye-denklemleri--abd-rusya-turkiye-ucgeni/#.WM1H2zuLSUk>; <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2015/10/20/8323/putin-enerji-hatlari-kontrolu-icin-suriyede>). Bu konuda örnek vermek gerekirse Suriye Petrol ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Rus şirketi Soyuzneftegaz`la Akdeniz`de petrol ve doğalgaz araması için 2013 yılı sonlarında anlaşma imzalamıştır. Akdeniz`de Suriye karasularının "0/2 nolu bloğunda" petrol arama ve üretiminin geliştirmesi için imzalanan anlaşmanın Tartus şehrinde Banyas ilçesi kıyılarına uzanan 2 bin 190 km²'lik alanı kapsayacağı ifade edilmiştir. Suriye Petrol Şirketi binasında Suriye Petrol ve Tabii Kaynaklar Bakanı Süleyman Abbas ile Rusya'nın Şam Büyükelçisi Azamat Kulmuhametov'un hazır bulunduğu törende anlaşmayı Rus şirketi Soyuzneftegaz`dan Gisaa Guchtel ile Suriye Genel Petrol Şirketi yetkilisi Ali Abbas imzalamışlardır. Proje kapsamında sondaj yerlerinin tespiti ve diğer hazırlık çalışmaları için ilk etapta 15 milyon doların üzerinde bir maliyet çıkacağı, sondaj çalışmalarının yapılacağı ikinci etap için ise 75 milyon dolarlık bir maliyetin öngörüldüğü belirtilmiştir (http://www.enerjigunlugu.net/suriye-akdenizde-rusyayla-petrol-arayacak_6295.html).

Rusya Petrol ve Doğalgaz Üreticileri Birliği yönetim kurulu üyelerinden Gisaa Guchtel 23 Temmuz 2015 tarihinde bu kez Başbakan Vail el Halaki ile görüşerek işbirliği ve ortak yatırım olanaklarını masaya yatırmıştır. Petrol ve doğalgaz platformlarının onarımında işbirliğinin ele alındığı görüşmede Rus şirketlerin Suriye'de petrol ve doğalgaz arama çalışmalarında bulunma mevzuları incelenmiştir (<http://sana.sy/tr/?p=41228>). Öte yandan Kuveyt Al Siyasa gazetesine Suriye ve enerji konusunda konuşan Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak ise güvenlik hususunu şu şekilde belirtmiştir: "Petrol ve Tabii Kaynaklar Bakanı Ali Ghanem'le 8 Kasım 2016'da gerçekleştirdiğimiz son görüşmede bazı Rus şirketlerin

petrol ve gaz keşif ve üretim projelerinde yer almasını görüştük. Bu konuda görüşürken Rus şirketlerin çalışanlarının güvenliğinin sağlanmasına vurgu yapıldı” (<https://tr.sputniknews.com/rusya/201703261027807813-rusya-suriye-ile-enerji-alaninda-isbirligi-gorusmesi/>).

Bu konudaki son girişimlerden biri ise Rusya Federasyonu Başbakan Yardımcısı Dmitry Rogozin başkanlığında bir Rus heyetinin 22 Kasım 2016’da Suriye’yi ziyaretıyla gerçekleşmiştir. Rus milletvekillerinin yanı sıra dışişleri, savunma, ekonomik kalkınma, enerji ve tarım bakanları yardımcılarının bulunduğu heyetin Suriyeli yetkililerle yaptığı görüşmede stratejik ilişkiler ele alınmış, ticari ve ekonomik ilişkileri daha fazla nasıl geliştirebilecekleri üzerinde durulmuştur (<http://sana.sy/tr/?p=95724>).

11. SONUÇ

Sovyetler Birliği, 2. Dünya Harbi sonrasında Ortadoğu ülkelerini nüfuzu altına alabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmayı Soğuk Savaş politikalarının temellerinden biri yapmıştır. Bu noktada Rus dış politika yürütücülerinin olumlu geri dönüş aldığı ülkelere birisi de Suriye olmuş ve birçok alanda ilişkilerin güçlenebilmesine olanak sağlanmıştır. Lakin Soğuk Savaş’ın sonlarına doğru Sovyetler Birliği güç kaybetmeye başladığından özellikle Moskova’nın mevcut ilişkileri soğutmaya başladığı gözlemlenmiştir. Bu olumsuz koşullara rağmen Suriye’deki siyasi yapı, Moskova ile ilişkilerini sürdürülebilir tutmayı önemsemiş; Rusya Federasyonu ise yaşadığı büyük travmadan kısa bir süre içerisinde çıkmayı başararak Suriye başta olmak üzere birçok ülkeyle yeniden güçlü ilişkiler kurabilmenin yollarını aramıştır.

Günümüzde Rusya Federasyonu ile Batı kurumları (NATO-AB) arasında yaşanan Ukrayna temelli gerginlikler birçok bölgede de tansiyonun yükselmesini kaçınılmaz kılmıştır. Örneğin Putin, Rus çıkarlarını sağlama hususunda kendileriyle ters düşmeyen kesimlerle ortak hareket ederek Suriye’deki askeri, siyasi ve iktisadi varlıklarını kalıcı hale getirmeyi başarmıştır. Bundan dolayı Rusya, Suriye’nin geleceğinde söz sahibi ülkelerin başında yer alan bir güç haline geldiği gibi bu kronik sorunu küresel siyasette bir koz olarak kullanabilme şansı da yakalamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Armaoğlu, Fahir, (2016), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir, (1991), **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Başlamış, Cenk, (2016), **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Sırları**, Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir.

Federal State Statistics Service, (2016), **Russia in Figures 2016 Statistical Handbook**, Moscow.

Has, Kerim, (2012), **Türkiye-Rusya İlişkileri Ekseninde Suriye Krizi**, Ankara.

Mammadov, Halit, (2014), **Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini**, Ankara.

Mansfield, Peter, (2010), **Ortadoğu Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul.

Özdal, Habibe-Özertem, Hasan Selim-Has, Kerim-Demirtepe, M. Turgut, (2013), **Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine**, Ankara.

Özkoç, Özge, (2008), **Suriye BAAS Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

Primakov, Yevgeniy, (2010), **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, (Çev. Olga Tezcan), Timaş Yayınları, İstanbul.

Roi, Yaacov, (1974), **From Encroachment to Involvement A Documentary Study of Soviet Policy in the Middle East, 1945-1973**, İsrail Universities Press, Jerusalem.

Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk, (2016), (Ed. Fatma Taşdemir), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Volkan, Vamık D., (2007), **Kimlik Adına Öldürmek**, (Çev. Medine Banu Büyükkal), İstanbul, Everest Yayınları.

Yılmaz, Salih, (2016), **Rusya Neden Suriye'de**, Yazar Yayınları, Ankara.

Makaleler

Amirbek, Aidarbek, (2015), "Rusya'nın Jeopolitik ve Kimlik Kodları: Klasik Kuramlar Çerçevesinde Yakın Çevre Algısı Örneği", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 48, s.31-41.

Baş, Arda, (2012), "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**, Volume 4/1, s.89-109.

Bingöl, Oktay- Varlık, Ali Bilgin, “Rusya’nın Suriye’de Yeni Politikası”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. http://merkezstrateji.com/wp-content/uploads/2016/04/151004_BN004_Rusya-Suriye_s4.pdf

Dilek, Mehmet Sait, (2015), “Rusya Federasyonu’nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış”, **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, Volume 10/14, s.245-272.

Erhan, Çağrı, (2000), “Kronik: Hafız Esad’ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler”, **Ankara SBF Dergisi**, 55 (2), s.161-170.

Erşen, Emre, “Türk-Rus İlişkilerinde Normalleşme ve Fırat Kalkanı”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. http://www.orsam.org.tr/files/OA/77/6_emrersen.pdf

Güney, Nurşin Ateşoğlu, “Suriye Denklemi: ABD-Rusya-Türkiye Üçgeni” Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. <http://www.bilgesam.org/incele/2525/-suriye-denklemi--abd-rusya-turkiye-ucgeni/#.WM1H2zuLSUk>

Karabulut, Bilal, (2007), “Karadeniz’den Ortadoğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri”, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:15, s.67-88.

Kayrak, Sedide, “Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz.<http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.WLRxxDuLSUk>

Köprülü, Ali, (1990), “Enver Sedat Döneminde Mısır-İsrail İlişkileri (1970-1981)”, **Ege Üniversitesi, Tarih İncelemeleri Dergisi**, V, İzmir, s.161-189.

Okur, Mehmet Akif, (2009), “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”, **Bilig**, sayı 48, s.137-156.

Özbay, Fatih, “Rusya’nın Suriye Politikası ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. http://avrasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008

Salık, Nuri, “Suriye Tarihinin Dönüm Noktası: 8 Mart 1963 Darbesi”, Ortadoğu Analiz, 2016, 8/76, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. http://www.orsam.org.tr/files/OA/76/6_nurisalik.pdf

Tanrısever, Oktay F., “Rusya’daki 2000 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Demokratikleşme Süreci Açısından Bir Analizi”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz.<http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/277-290%20oktay.PDF>

Tellal, Erel, (2010), “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 65-3, s.189-236.

Yüce Kavas, Alp, “Rusya'da Nüfusun Azalması ve Güvenlik Kaygıları”, Bu makaleye aşağıdaki linkten ulaşılabilir. Bkz. http://www.bilgesam.org/incele/1602/-rusya'da-nufusun-azalmasi-ve-guvenlik-kaygilari/#.WKizU_mLRPY

İnternet Kaynakları (Son Erişim Tarihi 06.06.2017)

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2015/10/20/8323/putin-enerji-hatlari-kontrolu-icin-suriyede>

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi>

<http://aa.com.tr/tr/dunya/daes-saflarinda-yer-alan-160-rus-vatandasi-olduruldu-/476421>

<http://aa.com.tr/tr/dunya/ab-rusya-ya-uyguladigi-yaptirimlarin-suresini-uzatti/770749>

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suriye-rusya-icin-kuresel-siyasetin-kapisi>

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusyanin-suriyedeki-bir-yili>

<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/02/russia-muslims-view-travel-ban-trump-washington.html>

<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2016/12/syria-refugees-russia-aleppo-unhcr.html>

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_putin_bild_demec

<http://www.bild.de/politik/ausland/wladimir-putin/russian-president-vladimir-putin-the-interview-44092656.bild.html>

<http://www.dw.com/tr/rusya-suriyede-kimi-bombal%C4%B1yor/av-18836074>

<http://en.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/53577>

<http://en.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/53089>

<http://en.kremlin.ru/events/president/news/32643>

<http://gulfnews.com/news/mena/syria/syria-russia-ties-strengthened-under-al-assad-family-1.1902540>

<http://haberrus.com/politics/2015/09/28/putin-sscbnin-dagilmasi-20-yuzyilin-en-buyuk-trajedisi.html>

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1384527-abd-rusyaya-yaptirimlari-kaldirmayi-planlamiyoruz>

<http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1122332-buzlar-eriyince-20-trilyon-dolarlik-piyango-gorundu>

<http://www.hurriyet.com.tr/putinden-suriye-karari-imzaladi-40248740>

<http://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/Maps/Pages/1947%20UN%20Partition%20Plan.aspx>

px

<http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/Peace/Guide/Pages/Declaration%20of%20Establishment%20of%20State%20of%20Israel.aspx>

http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_nun-suriye_deki-son-askeri-faaliyetlerine-iliskin-ortak-bildiri_-02-ekim-2015.tr.mfa

<http://www.mfa.gov.tr/suriye-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

<http://www.milliyet.com.tr/rus-gelinler-sam-i-moskova-ya-bagliyor/dunya/dunyadetay/04.07.2012/1562405/default.htm>

<http://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-kaliningrada-s-400-ve-iskender-fuzelerini-gonderecek,afbj3W2tLUOqLYAIg6TLbw>

<http://www.ntv.com.tr/dunya/putin-kavga-kacinilmazsa-ilk-yumruğu-sen-atacaksin,CCo7poLocUqrCofhBQJRZQ>

<http://www.nybooks.com/daily/2015/10/08/why-russia-syria/>

<http://www.nytimes.com/2012/07/02/world/middleeast/for-russia-syrian-ties-complicated-by-marriage.html>

<http://www.reuters.com/article/us-germany-russia-kaliningrad-idUSKBN16F2P0>

http://www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/2005/02/26/suriye_de_rus_etkisi

<http://sana.sy/tr/?p=41228>

<http://sana.sy/tr/?p=95724>

<https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/international-arms-transfers>

http://tr.euronews.com/app_prod_com.php/2017/01/30/rusya-nin-arktika-daki-askeri-faaliyetleri-suruyor

<http://tr.euronews.com/2016/02/14/dimitri-medvedev-rusya-ulusal-cikarlarini-savunmak-icin-suriye-ye-askeri>

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201702201027300250-pyd-rusya-sorumlu-eli-kurtler-cenevre/>

<https://tr.sputniknews.com/columnists/201701261026944942-rusya-pyd-heyetini-moskovaya-davet-etti/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702241027378665-rusya-dogu-kanadina-entegre-savunma-sistemi-kuruyor/>

https://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2014_05_07/vladimir-putin-on-yillik-devlet-baskanligi-donemi/

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201503261014653529/>

<https://tr.sputniknews.com/analiz/201602101020787304-nato-rusya-nin-karadeniz-deki-guclenisini-gozden-kacirdi/>

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609301025083440-rusya-hava-uzay-kuvvetlerinin-suriyedek-operasyonunun-detaylari/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201610101025212181-rusya-suriye-tartus-donanma-us/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201611211025904248-rusya-suriye-tartus-ussu-ozeroz/>

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612231026467202-putin-tartus-ussu-genisleme-anlasmasi-onay/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201701211026868330-rusya-tartus-us-genisletme/>

<https://sputniknews.com/middleeast/201510031027974313-russians-on-syrian-soil-photos/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201610141025290021-putin-rusya-suriye-hmeymim/>

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612051026148770-rusya-hmeymim-tartus-usleri-gelistirmeye-devam-ediyor/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702201027304859-rusya-ve-abd-dunyanin-en-buyuk-silah-ihracatilar/>

<https://tr.sputniknews.com/savunma/201603031021273836-rusya-ordusu-army2015-fuari/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702141027217664-ortadogu-ulkeleri-rus-silahlarina- ilgi-buyuk/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201702071027110899-medvedev-silah-ihracati-15-milyar/>

<https://tr.sputniknews.com/rusya/201703261027807813-rusya-suriye-ile-enerji-alaninda-isbirligi-gorusmesi/>

<https://sputniknews.com/analysis/201510221028945994-russia-syria-friendhip-history/>

http://www.turkey.mid.ru/hakk_t02.html

<http://www.washingtontimes.com/news/2015/sep/28/1-todd-wood-putin-breakup-ussr-great-tragedy-russi/>

EK I

Bağdat Pakti'nin Kurulması Üzerine Suriye Askeri Heyeti, Rus Mareşal Matvei Zakharov Tarafından Kabul Ediliyor

<https://sputniknews.com/analysis/201510221028945994-russia-syria-friendhip-history/>

EK II

Mihail Gorbaçov-Hafız Esad (1987)

<http://gulfnews.com/news/mena/syria/syria-russia-ties-strengthened-under-al-assad-family-1.1902540>

EK III

Rusya-Suriye Arasında İmzalanan Anlaşmaların Resmi Töreni (25 Ocak 2005)

<http://en.kremlin.ru/events/president/news/32643>

EK IV

Leonid Brejnev-Hafız Esad (1980)/Putin-Beşar Esad (2005)

<http://www.nybooks.com/daily/2015/10/08/why-russia-syria/>